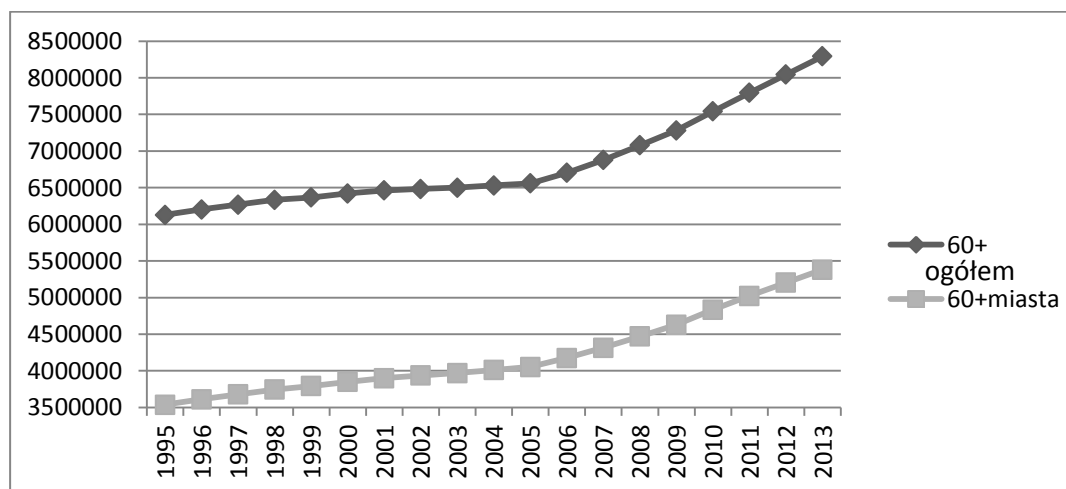

**Procesy starzenia się w środowisku wielkomiejskim w Polsce na początku XXI wieku.
Wymiar demograficzny i społeczny¹.**

Według niektórych autorów początki starzenia się ludności miast polskich wynikające ze zmian w procesach reprodukcji można datować na 1880 rok (Szukalski, 2010: 108). Skala i tempo tego zjawiska zaczęły wyraźnie zmieniać się w ostatniej dekadzie, co prezentuje wykres na rysunku1. Szczególnie wyraźny wzrost liczby ludności z tej grupy rozpoczął się w 2006 roku. W odniesieniu do malejącej liczby ludności całego kraju należy rozważać różnicę nie w liczbach bezwzględnych, ale w udziale procentowym, jaki najstarsza grupa ludności stanowi w liczbie ludności ogółem, czyli odwołać się do wartości wskaźnika starości demograficznej².

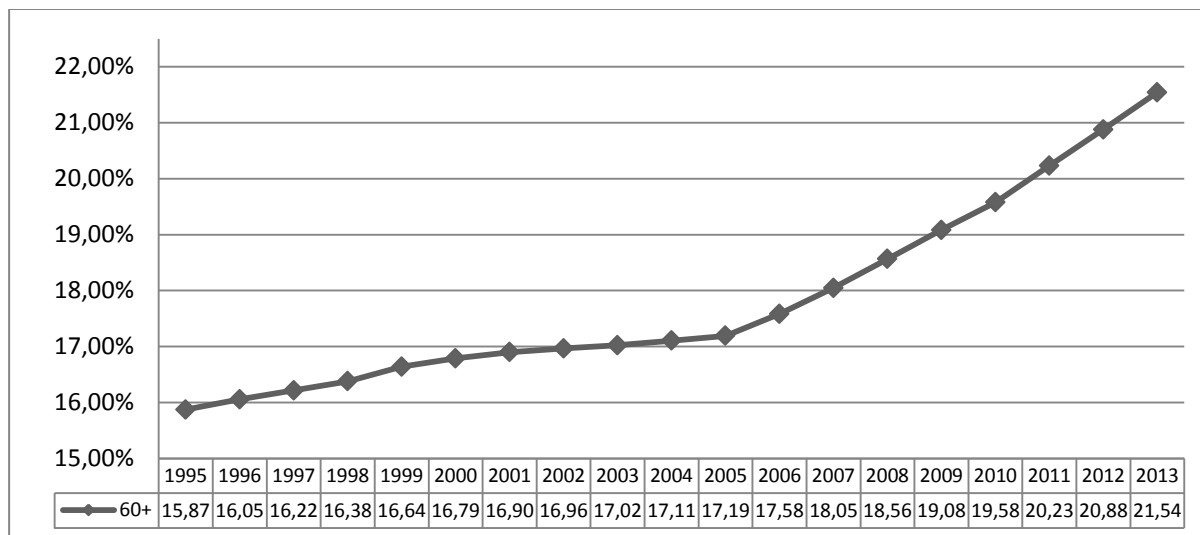
Rysunek 1. Dynamika przyrostu ludności w wieku 60+ w latach 1995–2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl/bdl [18.09.2016]

¹ Artykuł powstał w ramach Badań Statutowych Katedry Socjologii dofinansowanych z dotacji przyznanej Uniwersytetowi Ekonomicznemu w Krakowie na utrzymanie potencjału badawczego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego

² Wskaźnik ten konstruuje się na podstawie liczby ludności, która przekroczy umowny próg starości, najczęściej przyjmuje się wiek 60 lub 65, co w wielu przypadkach spotyka się z krytyką i czego efektem są podejmowane w ostatnich latach liczne próby skonstruowania bardziej kompleksowych i adekwatnych miar do analizy procesów starzenia się (Kurek, 2008; Wolańska, 2013).

Zestawiając wartości z roku 1995, gdy udział ten wynosił 15,8%, z rokiem 2013³, kiedy wyniósł już 21,5%, widać bardzo wyraźny wzrost. Dokładne zmiany udziału liczby ludności w wieku 60 i więcej lat w Polsce w latach 1995–2013 przedstawia wykres na rysunku 2.

Rysunek 2. Dynamika udziału ludności w wieku 60+ w liczbie ludności Polski w latach 1995–2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, GUS, www.stat.gov.pl/bdl [18.09.2016]

Warto także zwrócić uwagę na systematycznie wzrastającą liczebność osób starszych mieszkających w miastach. Wśród osób w wieku 60 i więcej lat w 2013 roku niemal 65% żyło w miastach, podczas gdy w 1995 było to 57,72%.

Na proces starzenia się polskich miast największy wpływ mają dwa jednocześnie zachodzące procesy: wydłużanie się ludzkiego życia z jednej strony i malejący przyrost naturalny z drugiej. Według prognozy demograficznej z 2003 roku (GUS, 2004), do 2030 roku liczba osób po 60. roku życia może w Polsce wzrosnąć do 10 milionów, co stanowić będzie 29% ogółu ludności, przy czym w miastach do 6,6 mln, co stanowić będzie 32,5% ludności miast. Według prognozy na lata 2008–2035, liczba osób po 60. roku życia może wzrosnąć w tym okresie do 10,8 mln, czyli 30% ogółu ludności, a w miastach do 6,5 mln, co stanowić będzie 31% ogółu ludności miast (GUS, 2009: 209, 156–158, 173–175). Procesom tym towarzyszyć będzie tzw. podwójne starzenie się, czyli szybki wzrost w populacji seniorów udziału grup „starszych starych” i „długowiecznych”, co będzie prowadzić do większego

³ Ze względu na dostępność danych analizy prezentowane w opracowaniu obejmują okres do 2013 roku.

zróżnicowania nie tylko kategorii społecznej ludzi starych, ale też potrzeb i metod rozwiązywania ich problemów (Szukalski, 2009: 23).

Miasta, które będą się starzeć i „kurczyć”, będą mieć ograniczone szanse na wykorzystanie kreatywności mieszkańców, stworzenie atrakcyjnych obszarów gospodarczych oraz będą zagrożone rozkładem struktury części usług i dostępu do nich (Katsarova, 2008).

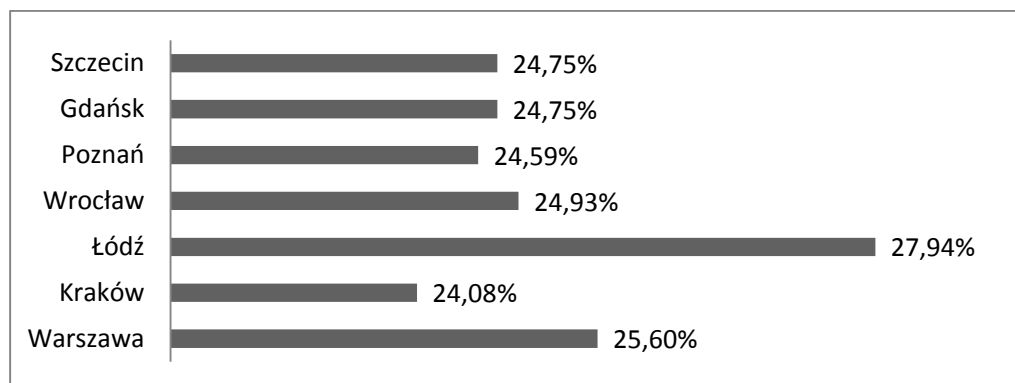
Według prognozy demograficznej Eurostatu z 2010 roku dla 27 krajów europejskich, w której przyjęto założenie o konwergencji procesów demograficznych w krajach Unii Europejskiej wraz z niwelowaniem istniejących między nimi różnic społeczno-ekonomicznych i kulturowych, udział osób w wieku powyżej 60. lat będzie wynosił średnio 30,4% w 2030 roku, a w 2060 roku 35,2%. W Polsce natomiast odpowiednio 27,9% i 40,3%. Średni wiek mieszkańców krajów Unii wzrośnie w 2030 do 44,4 lat, a w 2060 do 47,2 lat. W Polsce zaś odpowiednio do 45,3 lat i 51,2 lat. Wskaźnik obciążenia demograficznego, który wyraża się stosunkiem osób w wieku 65 lat i więcej do grupy w wieku 15– 64 lat będzie systematycznie wzrastał w krajach Unii do 36,4% w 2030 i 52,4% 30 lat później. W Polsce będzie to kolejno 35,2% i 64,6%. Według tej prognozy ludność Polski zmniejszy się z 38,1 mln osób w 2010 roku do 37,5 mln w 2030 roku i 32,7 mln w roku 2060. Opóźniony i szybszy proces starzenia się populacji Polski sprawi, że jej sytuacja demograficzna będzie kształtować się relatywnie gorzej niż w większości państw Unii Europejskiej (za: Klimczuk, 2012: 46).

Warto podkreślić, że proces starzenia się miast w Polsce ma zróżnicowany przebieg i dynamikę, na co zwracają uwagę zarówno demografowie, jak i geografowie czy socjologowie (Wierzchosławski, 1999; Długosz i Kurek, 2005; Kurek, 2008; Szukalski, 2010). Porównując udział osób w wieku 60. i więcej lat w stosunku do liczby ludności ogółem możliwe jest wskazanie grupy najmłodszych miast, takich jak: Rybnik, Rzeszów, Białystok, Tychy, Olsztyn, Ruda Śląska, Elbląg, Radom i Gorzów Wielkopolski, gdzie udział ten jest mniejszy niż 21%. Grupę nieco starszych miast, w których mieszkańcy w wieku 60. i więcej lat stanowią nieco ponad 21%, tworzą: Zabrze, Toruń, Płock, Legnica, Dąbrowa Górnicza, Lublin. Następną grupę stanowią miasta, gdzie udział ludności w tym wieku wynosił około 22%: Włocławek, Zielona Góra, Bytom, Gliwice, Tarnów, Opole i Kraków. Kolejną grupę stanowią miasta, gdzie udział ludności w wieku 60. i więcej lat w ogólnej liczbie ludności wynosił od 22,96% do 23,73% i zaliczyć można tu miasta takie jak: Bielsko-Biała, Szczecin, Wrocław, Koszalin, Kielce, Bydgoszcz, Poznań, Kalisz, Chorzów, Gdańsk, Częstochowa, Sosnowiec, Wałbrzych. W grupie najstarszych miast

znajdują się Gdynia, Katowice i Warszawa – w tych miastach udział ludności w wieku powyżej 60. lat wynosił nieco ponad 24%. Na tle całego kraju wyraźnie odznacza się Łódź, gdzie udział ludności z tej kategorii wiekowej w 2011 roku wynosił aż 26,18%. Widać więc, że w poszczególnych grupach znalazły się miasta zarówno bardzo duże, jak i średnie, z różnych regionów Polski.

Analiza porównawcza procesów starzenia się w wybranych największych miastach Polski

W przypadku największych miast Polski, liczących powyżej 400 tys. mieszkańców, najbardziej zbliżone pod względem udziału ludności w wieku 60. i więcej lat w ogólnej liczbie ludności są: Wrocław, Poznań, Gdańsk, Kraków i Szczecin, co zaprezentowano w formie wykresu na rysunku 3. Udział ludności z tej grupy wieku wynosił w nich w roku 2013 ok 24%. Łódź i Warszawa na tym tle są wyraźnie starsze, tam wartości wskaźnika utrzymywały się odpowiednio na poziomie: 27,94% i 25,6%.

Rysunek 3. Udział ludności w wieku 60+ w miastach liczących powyżej 400 tys. mieszkańców w Polsce w roku 2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, GUS, www.stat.gov.pl/bdl [18.11.2016]

Podstawowym kryterium wyboru miast do analizy w kolejnej części opracowania było kryterium ogólnej liczby mieszkańców i udziału ludności w wieku 60. i więcej lat. Chodziło więc o dokonanie wyboru dużych miast, które mają podobny profil demograficzny i mogą być ze sobą z tego względu porównywane. Jest rzeczą oczywistą, że wybrane miasta: Kraków, Wrocław, Poznań i Gdańsk różnią się między sobą zarówno pod względem ekonomicznym, jak i politycznym, jednak wiele punktów wspólnych dla

przebiegu procesów starzenia się w nich⁴ (Kurek, 2008; Szukalski, 2010) powoduje, że taka konfiguracja jest najbardziej uzasadnioną z pozostałych możliwych opcji. Tabela 1 prezentuje strukturę ludności grup demograficznych w wieku powyżej 60. lat w wybranych miastach w roku 2013.

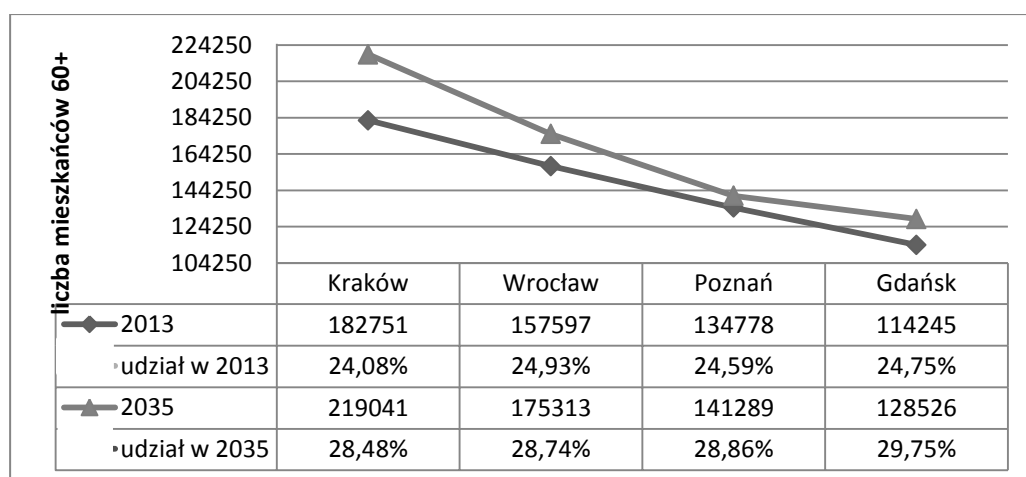
⁴ Por. Kurek, 2008: 103, typ B prezentowanej przez autora typologii.

Tabela 1. Struktura ludności w wieku 60+ w Krakowie, Poznaniu, Wrocławiu i Gdańsku w 2013 roku

Wiek ogółem	Płeć	Kraków		Poznań		Wrocław		Gdańsk	
		liczba mieszkańców (w tys.)	udział proc.	liczba mieszkańców (w tys.)	udział proc.	liczba mieszkańców (w tys.)	udział proc.	liczba mieszkańców (w tys.)	udział proc.
	ogółem	758,992	–	548,028	–	632,067	–	461,531	–
60–64	mężczyźni	353,624	46,59	255,276	46,58	294,662	46,62	218,823	47,41
	kobiety	405,368	53,41	292,752	53,42	337,405	53,38	242,708	52,59
	ogółem	52,747	6,95	41,208	7,52	49,059	7,76	35,439	7,68
65–69	mężczyźni	22,926	43,46	17,838	43,29	21,579	43,99	16,055	45,30
	kobiety	29,821	56,54	23,370	56,71	27,480	56,01	19,384	54,70
	ogółem	41,072	5,41	31,757	5,79	32,978	5,22	24,975	5,41
70–74	mężczyźni	17,470	42,54	13,500	42,51	14,157	42,93	10,896	43,63
	kobiety	23,602	57,46	18,257	57,49	18,821	57,07	14,079	56,37
	ogółem	27,924	3,68	18,859	3,44	22,132	3,50	17,430	3,78
75–79	mężczyźni	11,379	40,75	7,489	39,71	8,646	39,07	7,284	41,79
	kobiety	16,545	59,25	11,370	60,29	13,486	60,93	10,146	58,21
	ogółem	25,876	3,41	17,989	3,28	21,819	3,45	15,804	3,42
80–84	mężczyźni	9,844	38,04	6,436	35,78	7,961	36,49	6,229	39,41
	kobiety	16,032	61,96	11,553	64,22	13,858	63,51	9,575	60,59
	ogółem	20,388	2,69	14,195	2,59	17,663	2,79	11,611	2,52
85 i więcej	mężczyźni	6,989	34,28	4,878	34,36	6,002	33,98	4,151	35,75
	kobiety	13,399	65,72	9,317	65,64	11,661	66,02	7,460	64,25
	ogółem	14,744	1,94	10,770	1,97	13,946	2,21	8,986	1,95
85 i więcej	mężczyźni	4,333	29,39	3,007	27,92	3,948	28,31	2,488	27,69
	kobiety	10,411	70,61	7,763	72,08	9,998	71,69	6,498	72,31

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, GUS, www.stat.gov.pl/bdl [10.08.2016]

Dodatkowym kryterium wpływającym na wybór do analizy Krakowa, Poznania, Gdańska i Wrocławia była zbliżona **dynamika procesu starzenia się ludności** (Kurek, 2008; Szukalski, 2010), którą odzwierciedlają także prognozy GUS-u zaprezentowane w tabeli 2. Widać wyraźnie, iż w okresie od 2013 roku (stan przedstawiony w tabeli 1) do 2035 roku (tabela 2) udział osób w wieku 60. i więcej lat w liczbie mieszkańców wybranych miast wzrośnie w szczególności w Gdańsku (według prognoz będzie to różnica 5 punktów procentowych). Niewiele mniejszy wzrost odnotowany ma zostać w Poznaniu (4,27 punktu procentowego), Krakowie (4,4 punktu procentowego) i Wrocławiu (3,81 punktu procentowego). W liczbach bezwzględnych różnice te są bardziej wyraźne, co zaprezentowano także na wykresie na rysunku 4.

Rysunek 4. Liczba ludności w tysiącach w Krakowie, Poznaniu, Wrocławiu i Gdańsku według stanu w 2013 roku i prognozy demograficznej na rok 2035

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, GUS, www.stat.gov.pl/bdl [18.11.2013]

W analizie procesów starzenia się ludności miejskiej istotne znaczenie ma uwzględnienie procesu „feminizacji starości” związanego z faktem, iż kobiety żyją dłużej i częściej niż mężczyźni dożywają okresu starości. Biorąc pod uwagę podział ludności w wieku 60. i więcej lat w wybranych czterech miastach, należy podkreślić, iż udział kobiet w tej populacji we wszystkich miastach jest stosunkowo zbliżony i wynosi odpowiednio dla Krakowa 60,09%, dla Wrocławia 60,47%, dla Poznania 60,57%, a dla Gdańska 58,77%. Warto zaznaczyć, że przewaga kobiet zaczyna być szczególnie wyraźna w starszych grupach wieku. W grupie osób w wieku 80–84 udział kobiet dla Krakowa wynosi 65,72%, dla Poznania 65,4%, dla Wrocławia 66,02%, a dla Gdańska 64,25%. W najstarszej grupie ludności, w wieku 85. i więcej lat, udział kobiet jest jeszcze wyższy i dla analizowanych miast wynosi: 70,61% w Krakowie, 72,08% w Poznaniu, 71,69% we Wrocławiu i 72,31%

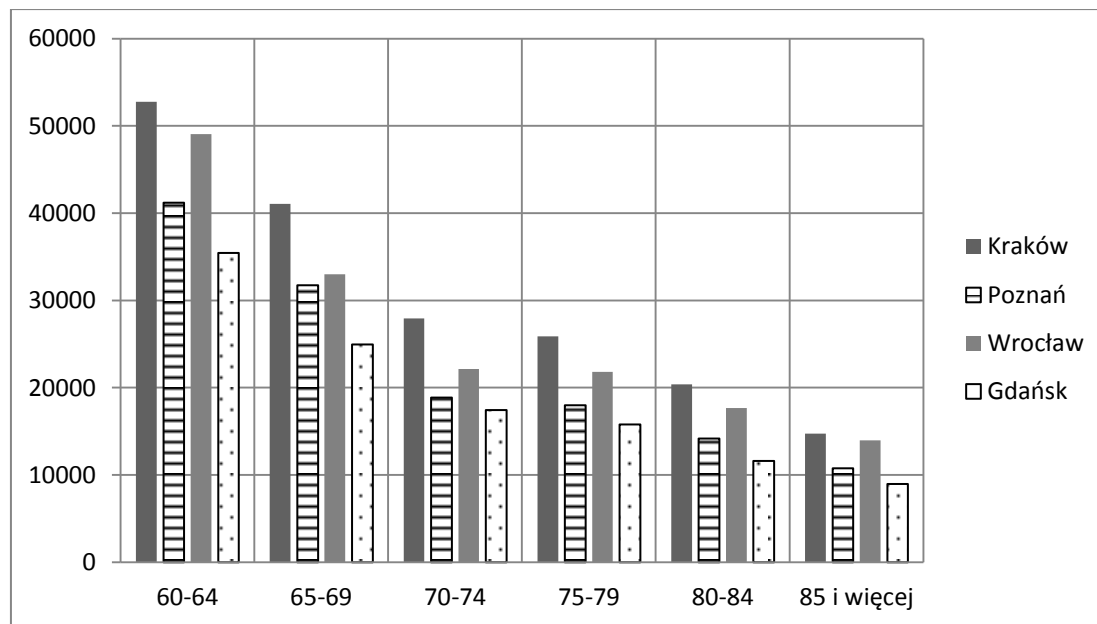
w Gdańsku. Należy także zwrócić uwagę, że w związku z dłuższym życiem kobiet zjawisko feminizacji starości połączone jest także z singularyzacją, czyli pozostawaniem w jednoosobowym gospodarstwie domowym.

Tabela 2. Prognoza udziału osób 60+ w stanie ludności Krakowa, Poznania, Wrocławia i Gdańska do 2035 roku

Miasto	2015		2020		2025		2030		2035	
	liczba osób 60+	procent ludności miasta	liczba osób 60+	procent ludności miasta	liczba osób 60+	procent ludności miasta	liczba osób 60+	procent ludności miasta	liczba osób 60+	procent ludności miasta
Kraków	185388	24,21	198754	25,77	201583	26,06	205286	26,58	219041	28,48
– kobiety	112716	14,72	120627	15,64	121926	15,76	122931	15,92	128962	16,77
– mężczyźni	72672	9,49	78127	10,13	79657	10,30	82355	10,66	90079	11,71
Wrocław	158633	25,40	168216	27,01	167538	27,01	166624	27,08	175313	28,74
– kobiety	96994	15,53	102307	16,43	101653	16,39	100391	16,32	104081	17,06
– mężczyźni	61639	9,87	65909	10,58	65885	10,62	66233	10,76	71232	11,68
Poznań	134736	24,94	141305	26,67	139353	26,88	136696	27,09	141289	28,86
– kobiety	82565	15,28	86407	16,31	85008	16,40	83012	16,45	84538	17,27
– mężczyźni	52171	9,66	54898	10,36	54345	10,48	53684	10,64	56751	11,59
Gdańsk	115690	25,68	122587	27,35	122520	27,56	122790	27,98	128526	29,75
– kobiety	69019	15,32	73360	16,37	73227	16,47	72942	16,62	75341	17,44
– mężczyźni	46671	10,36	49227	10,98	49293	11,09	49848	11,36	53185	12,31

Źródło: Bank Danych Lokalnych , GUS, www.stat.gov.pl/bdl [01.06.2016]

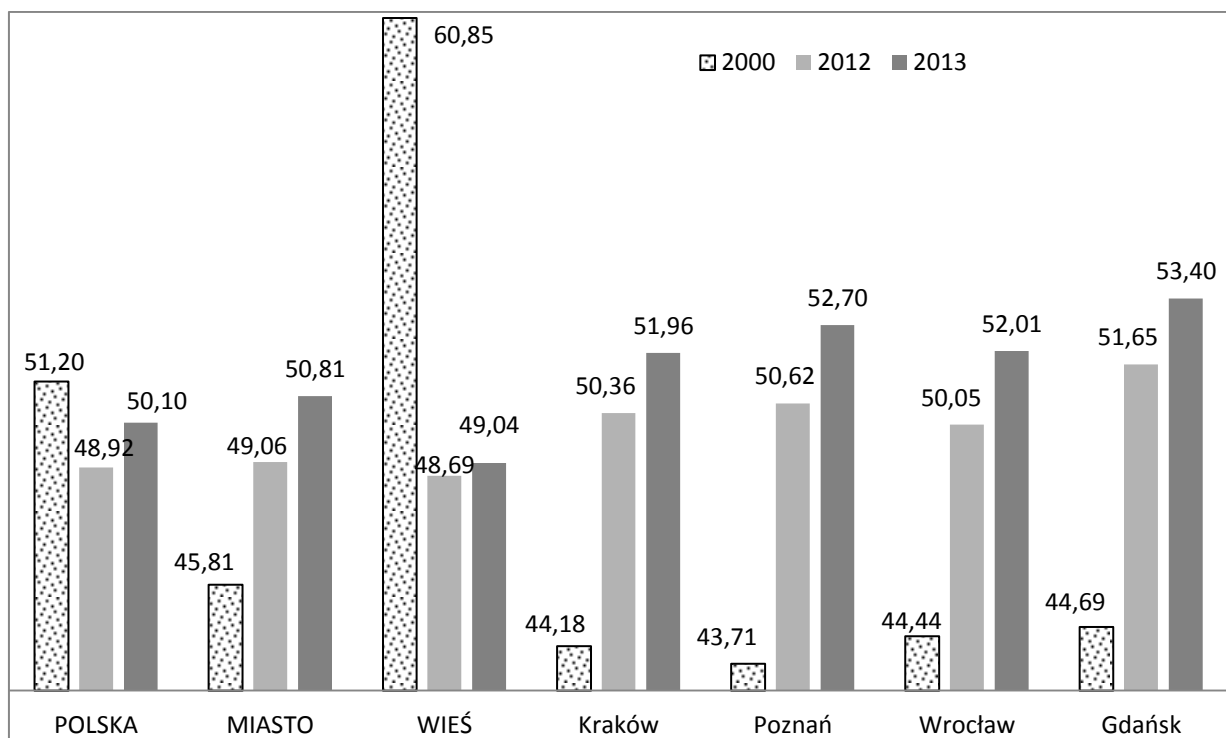
Podobieństwo struktury demograficznej wybranych miast obrazuje także wykres widoczny na rysunku 5. We wszystkich miastach najliczniejszą grupę wśród starszej populacji mieszkańców stanowią osoby w wieku 60–64 lata. Warto zauważyć, że w Krakowie udział tej grupy wieku w ogólnej liczbie ludności jest nieco niższy niż w pozostałych miastach i wynosi 6,95%, podczas gdy dla Wrocławia jest to 7,76%, dla Poznania 7,52%, a dla Gdańska 7,76%. W przypadku pozostałych grup wieku sytuacja w wybranych miastach jest bardzo zbliżona.

Rysunek 5. Struktura najstarszych grup wieku w Krakowie, Poznaniu, Wrocławiu i Gdańsku w roku 2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, GUS, www.stat.gov.pl/bdl [18.07.2014]

Analizując proces starzenia się polskich miast, warto odwołać się także do popularnego wskaźnika **obciążenia demograficznego**. Jest to współczynnik, który wyraża stosunek liczby osób w wieku nieprodukcyjnym (przed- i poprodukcyjnym) do liczby osób w wieku produkcyjnym. Stanowi więc dobrą ilustrację wpływu procesów demograficznych na zasoby pracy. Zmiany jego wartości dla wybranych do analizy miast na tle wartości dla Polski ogółem oraz w podziale na miasto i wieś przedstawia wykres na rysunku 6. Aby lepiej zobrazować dynamikę procesu starzenia się, zwłaszcza populacji miejskiej, zdecydowano się na zestawienie wartości współczynnika obciążenia demograficznego dla trzech punktów czasowych: dla roku 2000, 2012 i 2013.

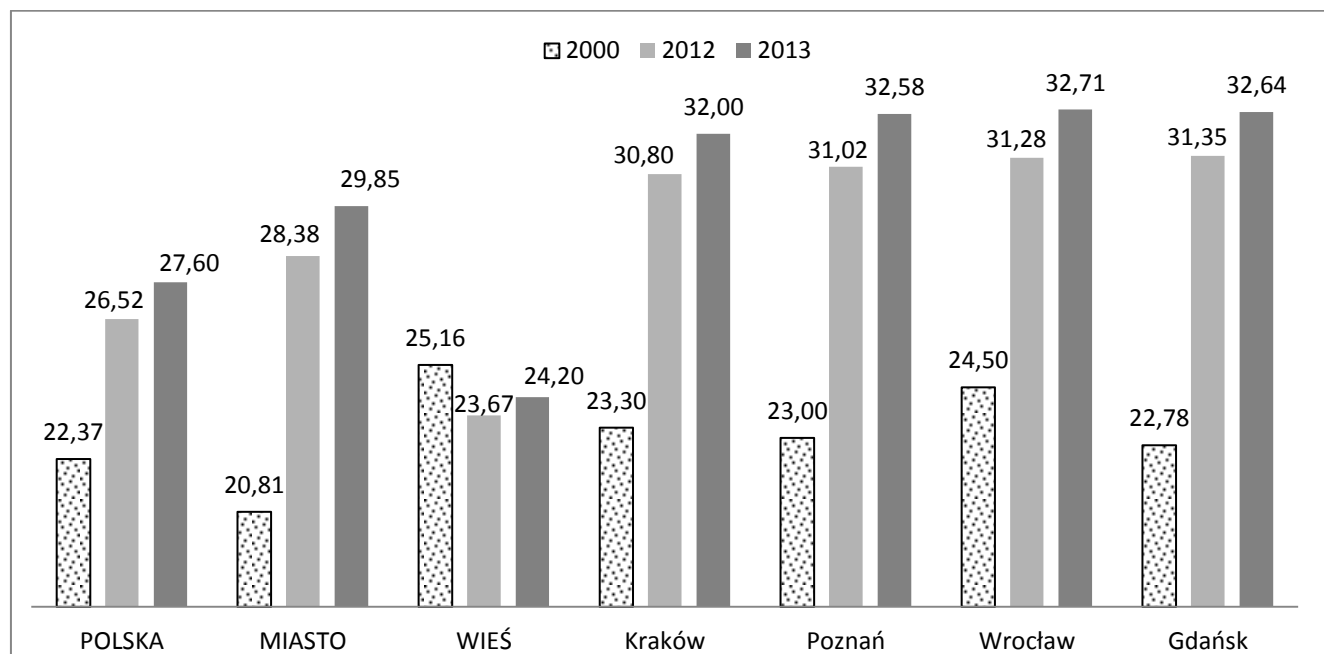

Rysunek 6. Współczynnik obciążenia demograficznego w Polsce, na wsi, w miastach ogółem oraz w Krakowie, Poznaniu, Wrocławiu i Gdańsku w latach 2000, 2012 i 2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, GUS, www.stat.gov.pl/bdl [18.07.2016]

Na przestrzeni trzynastu lat, między rokiem 2000 a 2013 widać wyraźną zmianę wartości współczynnika obciążenia demograficznego na obszarach wiejskich. W 2000 roku wynosił on 60,85. Wynikało to z dużej liczby dzieci w wieku do 14 lat – 3 238 137 osób, która w 2012 wynosiła 2 558 007, a w 2013 roku – 2 539 460. W związku z malejącym przyrostem naturalnym i wydłużającym się trwaniem życia wartości tego współczynnika w kolejnych latach zmniejszały się, aby w 2013 roku osiągnąć poziom 49,04. Warto także zwrócić uwagę, że wartości współczynnika obciążenia demograficznego dla Wrocławia i Krakowa są bardzo zbliżone na przestrzeni lat, co wskazuje, że dynamika procesu starzenia się w tych miastach jest podobna. W Krakowie w 2000 roku wartość współczynnika wyniosła 44,18, co oznacza, że na sto osób w wieku produkcyjnym przypadały średnio 44 osoby w wieku nieprodukcyjnym, a we Wrocławiu 44,44. W roku 2013 było to odpowiednio 51,96 i 52,01. W przypadku Poznania w 2013 roku wartość współczynnika obciążenia demograficznego wyniosła 52,7, a w Gdańsku była najwyższa, osiągając wartość 53,4.

Pewną modyfikacją wskaźnika obciążenia demograficznego⁵ jest wskaźnik uwzględniający tylko liczbę osób w wieku poprodukcyjnym do liczby ludności w wieku produkcyjnym. Jest to **wskaźnik obciążenia ludności w wieku produkcyjnym ludnością w wieku poprodukcyjnym**. Jego zmiany przedstawia wykres na rysunku 7.

Rysunek 7. Wskaźnik obciążenia ludności w wieku produkcyjnym ludnością w wieku poprodukcyjnym w Krakowie, Poznaniu, Wrocławiu i Gdańsku w latach 2000, 2012 i 2013

Źródło: opracowanie własne, na podstawie: Bank Danych Lokalnych [BDL], GUS, www.stat.gov.pl/bdl [18.07.2014].

Analizowane miasta mają wyższą wartość tego wskaźnika od wartości dla Polski, która wynosiła w 2013 roku 27,6, a także od wartości dla terenów miejskich, która w tym samym roku wynosiła 29,85. Te dane wskazują na dynamiczny proces starzenia się wielkich miast Polski.

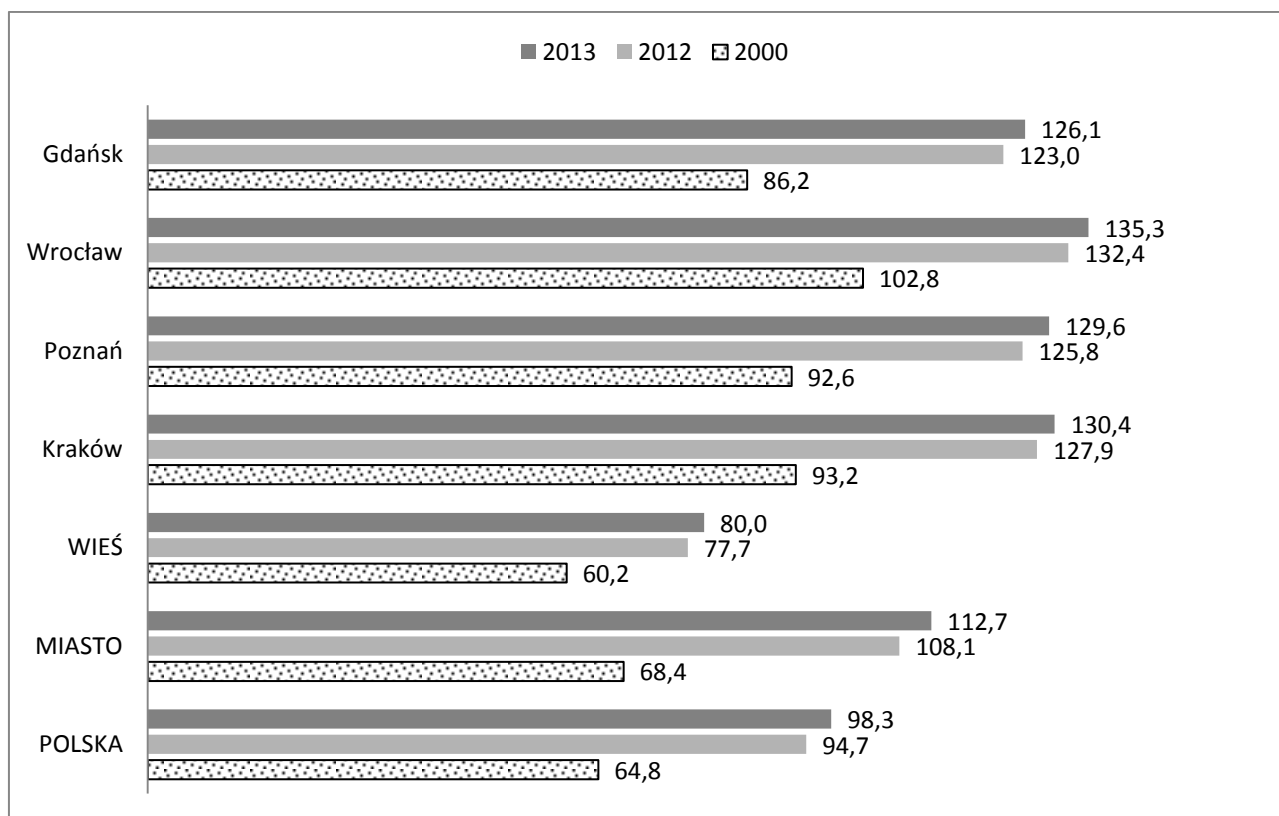
Uzupełniając ten obraz, można także wyliczyć **współczynnik obciążenia emerytami**, czyli stosunek osób pobierających świadczenia emerytalne w stosunku do ludności pracującej. Według danych GUS (Karczewicz, 2013) w marcu 2013 roku emeryturę pobierało 4,97 mln osób. W tym czasie 15, 57 mln osób można było zakwalifikować do grupy ludności pracującej (Zgierska, 2014). Oznacza to, że wartość współczynnika obciążenia emerytami wynosiła 31,9, czyli na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadały prawie 32 osoby pobierające świadczenia emerytalne. Według

⁵ Por. przegląd miar stosowanych do analizy procesu starzenia się przedstawiony przez Wolańską (2013).

ONZ, aby utrzymać bieżące współczynniki obciążenia emerytami ludności pracującej, wymagany poziom natężenia imigracji do krajów wysoko rozwiniętych spowodowałby, że w 2050 roku udział imigrantów w tych krajach wynosiłby przynajmniej 59% (za: Kurek, 2008: 23). Te dane bardzo wyraźnie obrazują przemiany demograficzne na rynku pracy. Warto podkreślić, że wskaźnik ten uwzględnia liczbę ludności pracującej, w której mogą znaleźć się także osoby jednocześnie pobierające świadczenia emerytalne i podejmujące działalność zarobkową.

W analizie przemian demograficznych, można wykorzystać również miarę taką jak **indeks starości**, która wyraża stosunek ludności starej (w wieku 65 i więcej lat) do ludności młodej (0–14 lat). Zmiany tej miary w przypadku analizowanych miast na tle jej wartości dla Polski ogółem oraz w podziale na wieś i miasto zaprezentowano na rysunku 8.

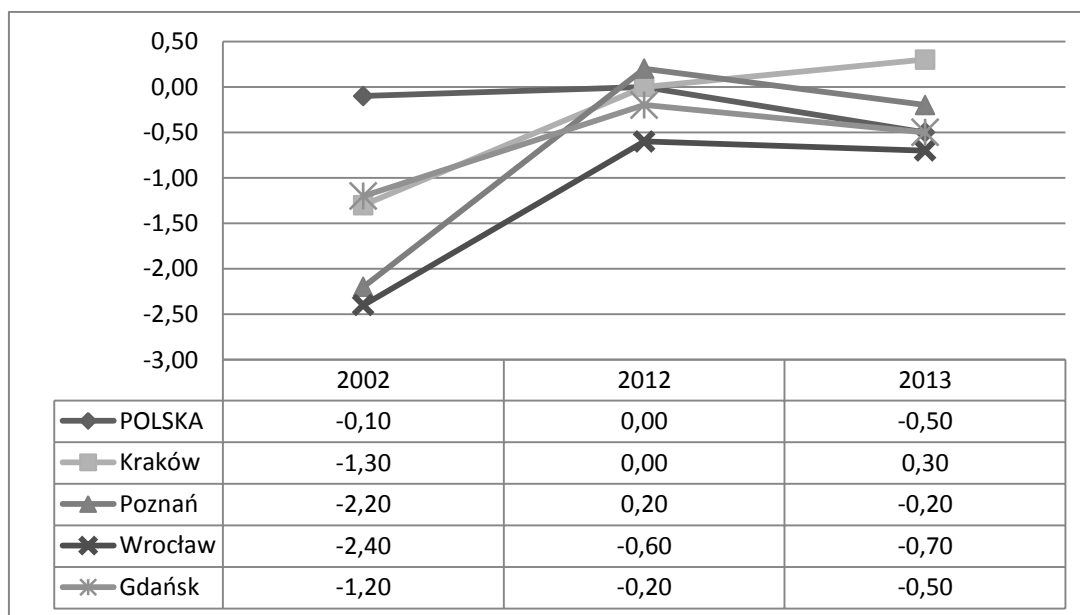
Porównując sytuację w Krakowie, Poznaniu, Wrocławiu i Gdańsku, można zauważyć, że wartości indeksu starości są bardzo zbliżone w Krakowie i Poznaniu, gdzie na 100 osób młodych w 2013 roku przypadało około 130 osób w wieku 65 i więcej lat. Należy także zwrócić uwagę na zmianę wartości wskaźnika w Gdańsku, gdzie w analizowanym okresie, czyli od 2000 do 2013 roku wartość wskaźnika wzrosła z 86,2 do 126,1. Oznacza to, że w 2013 roku na każde 100 dzieci w wieku 0–14 przypadało o 40 osób starszych więcej niż w roku 2000.

Rysunek 8. Indeks starości w Krakowie, Poznaniu, Wrocławiu i Gdańsku w latach 2000, 2012 i 2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, GUS, www.stat.gov.pl/bdl [18.07.2014].

Na proces starzenia się populacji wpływ ma także naturalny ruch ludności mierzony przez **przyrost naturalny**, który wyraża różnicę w poziomie urodzeń żywych i zgonów. Jego wartości w latach 2002, 2012 i 2013 dla analizowanych miast zaprezentowano na rysunku 9.

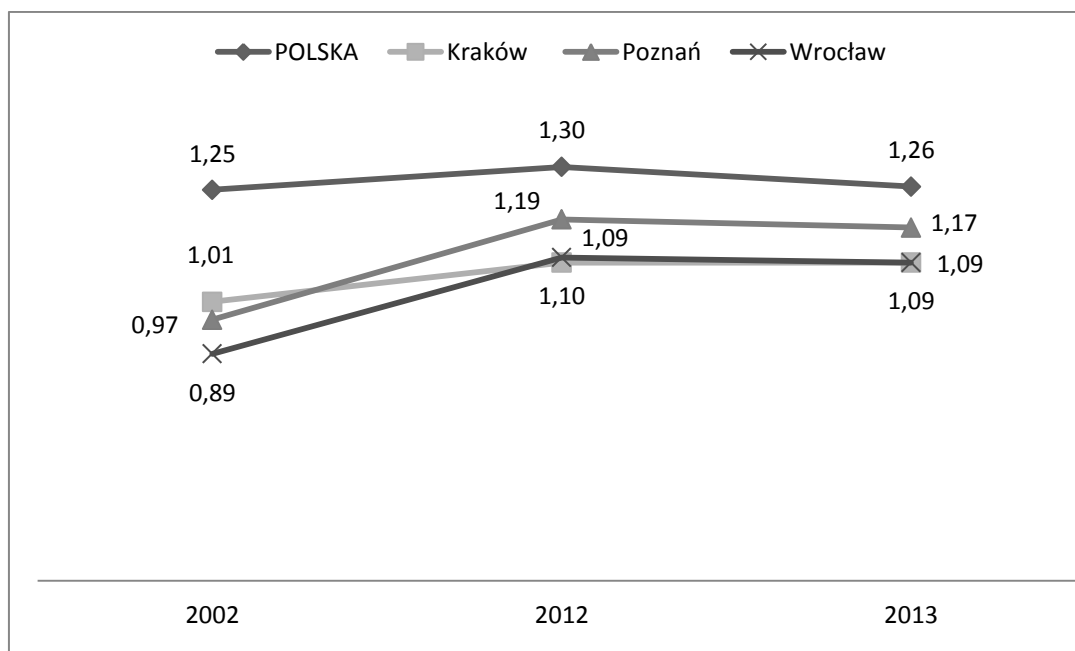

Rysunek 9. Przyrost naturalny na 1000 osób w Krakowie, Poznaniu, Wrocławiu i Gdańsku w latach 2002, 2012 i 2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, GUS, www.stat.gov.pl/bdl [18.07.2014].

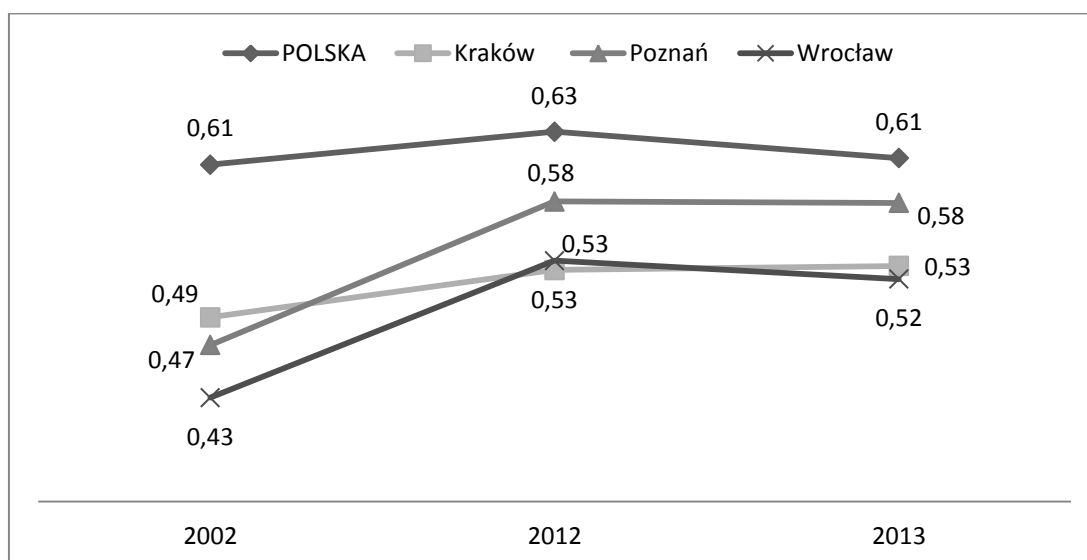
Zaprezentowane dane obrazują ujemny poziom przyrostu naturalnego w 2013 roku we wszystkich analizowanych miastach z wyjątkiem Krakowa. Ujemne wartości przyrostu naturalnego są świadectwem malejącej liczby urodzeń, która wiąże się z niżem demograficznym.

Miarą uzupełniającą informacje, jakie niesie ze sobą wskaźnik przyrostu naturalnego, jest **współczynnik dzietności i reprodukcji brutto**, które dostarczają informacji na temat wzorów prokreacyjnych w danej populacji. Wartości obu współczynników przedstawiono na wykresach rysunkach 10 i 11. W związku z dostępnością jedynie danych dla wymienionych jednostek we wskazanych okresach z analizy wykluczono Gdańsk, dla którego dane nie były dostępne.

Rysunek 10. Wskaźnik dzietności dla Krakowa, Poznania i Wrocławia w latach 2002, 2012 i 2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, GUS, www.stat.gov.pl/bdl [18.07.2016].

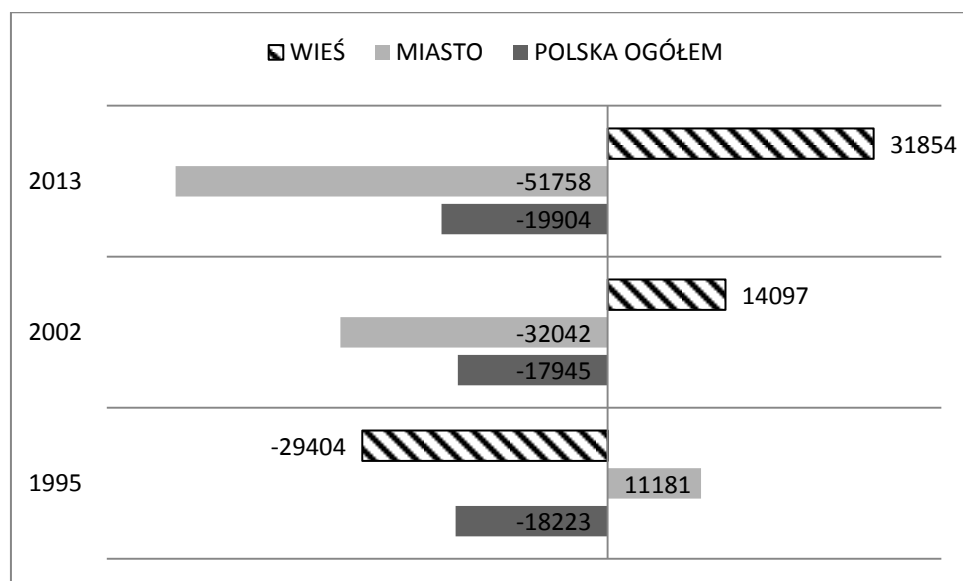
Rysunek 11. Wskaźnik reprodukcji brutto dla Krakowa, Poznania i Wrocławia w latach 2002, 2012 i 2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych [BDL], GUS, www.stat.gov.pl/bdl [18.07.2016].

Zebrane na powyższych wykresach dane wskazują na niski poziom urodzeń oraz na poziom reprodukcji, który nie gwarantuje prostej zastępowalności pokoleń, co wiązać można przede

wszystkim ze zmianami kulturowymi i obyczajowymi. Wśród analizowanych miast najwyższą wartość współczynnika dzietności w 2013 roku zanotowano w Poznaniu – 1, 17, a dla Krakowa i Wrocławia wartości te były takie same i wyniosły 1, 09. W przypadku reprodukcji brutto najniższą wartość odnotowano w 2013 roku we Wrocławiu – 0,52, nieco wyższą – 0,53 w Krakowie, a we Wrocławiu 0,58. Warto także podkreślić, że pomimo iż wartości obu współczynników są niskie, to i tak wzrosły w porównaniu do roku 2002.

Aby obraz zmian liczby mieszkańców na danym obszarze był kompletny, oprócz wskaźnika przyrostu naturalnego należy wykorzystać także saldo migracji. Jego wartości dla Polski ogółem i w podziale na obszary miejskie i wiejskie w latach 1995, 2002 i 2013 zaprezentowano na rysunku 12. Uzupełnieniem wartości tego wskaźnika jest sumaryczna stopa salda migracji, która jest współczynnikiem salda migracji w ciągu roku. Wartość wyrażana jest na 1000 mieszkańców i w odniesieniu do analizowanych miast zaprezentowano na rysunku 13.

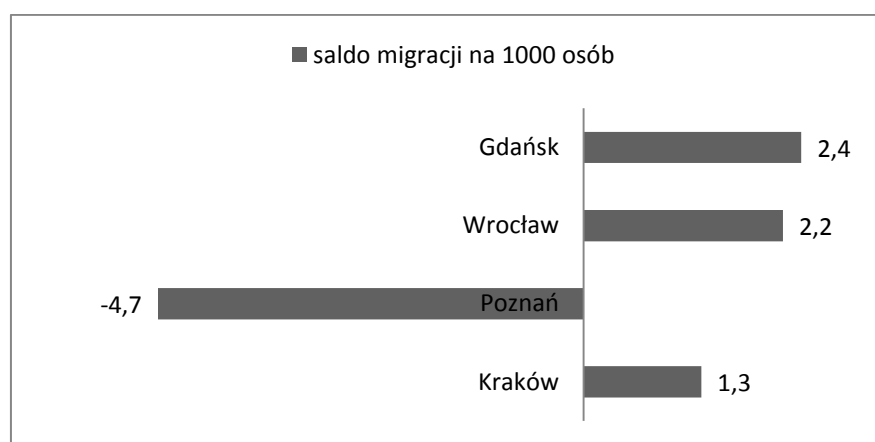

Rysunek 12. Saldo migracji w Polsce w latach 1995, 2002 i 2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, GUS, www.stat.gov.pl/bdl [18.07.2016].

Saldo migracji dla Polski ogółem ma ujemne wartości dla wszystkich analizowanych lat. Wskazuje to na większą liczbę osób opuszczających kraj niż imigrantów. Porównując wartości salda migracji z terenów wiejskich z wartościami salda migracji z terenów miejskich, należy zauważyć zmianę w kierunku migracji z terenów miejskich na tereny wiejskie. O ile w latach 90. dominował

kierunek migracji do miasta, o tyle w latach kolejnych dodatnie saldo migracji odnotowywane jest na obszarach wiejskich. Jest to odzwierciedleniem trendu „kurczenia się miast” i coraz bardziej wyraźnego wpływu zjawiska suburbanizacji. Coraz większa część ludności miejskiej decyduje się na przeprowadzkę na peryferia. Na podjęcie takiej decyzji wpływ ma wiele czynników, w tym rozwój elastycznych form zatrudnienia, coraz lepsza jakość infrastruktury czy obniżający się poziom zadowolenia z jakości życia w miastach. Proces rozlewania się miast, czyli tworzenia dużych obszarów o mniej gęstej zabudowie w rejonach oddalonych od centrum, ale z rozwiniętą siecią miejskiej komunikacji, ma poważne konsekwencje dla zasobów kapitału ludzkiego w miastach. Najczęściej na wyprowadzkę decydują się bowiem osoby w sile wieku, przedsiębiorcze i na ogół lepiej wykształcone (Sagan, 2013: 76).

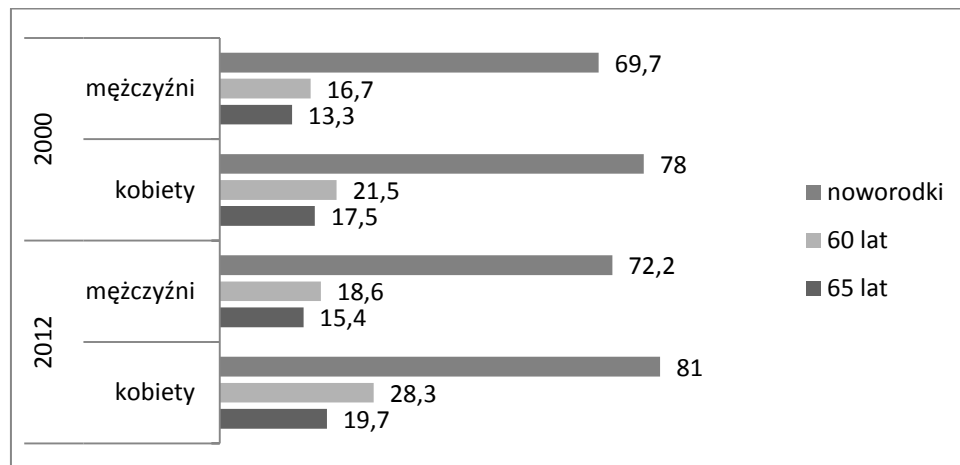
Rysunek 13. Sumaryczna stopa salda migracji na 1000 osób w Krakowie, Poznaniu, Wrocławiu i Gdańsku w 2013 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, GUS, www.stat.gov.pl/bdl [18.07.2014].

Analizując dane dla wybranych miast, należy zwrócić uwagę na odwrotną do typowej w skali całego kraju tendencję występującą w Gdańsku, Wrocławiu i Krakowie, gdzie sumaryczna stopa salda migracji w 2013 roku miała wartości dodatnie. Ujemne wartości dla Poznania wskazują na większą liczbę opuszczających to miasto niż decydujących się na zamieszkanie w nim. Tłumaczyć można to intensywnym rozwojem aglomeracji poznańskiej tworzonej przez miasto Poznań i powiat poznański⁶.

⁶ Por.: Mieszkańcy Poznania, raport dostępny on-line: <http://www.poznan.pl/mim/s8a/attachments.html?co=showinstance=1011iparent=43919ilang=pliid=91226> [7.05.2014]

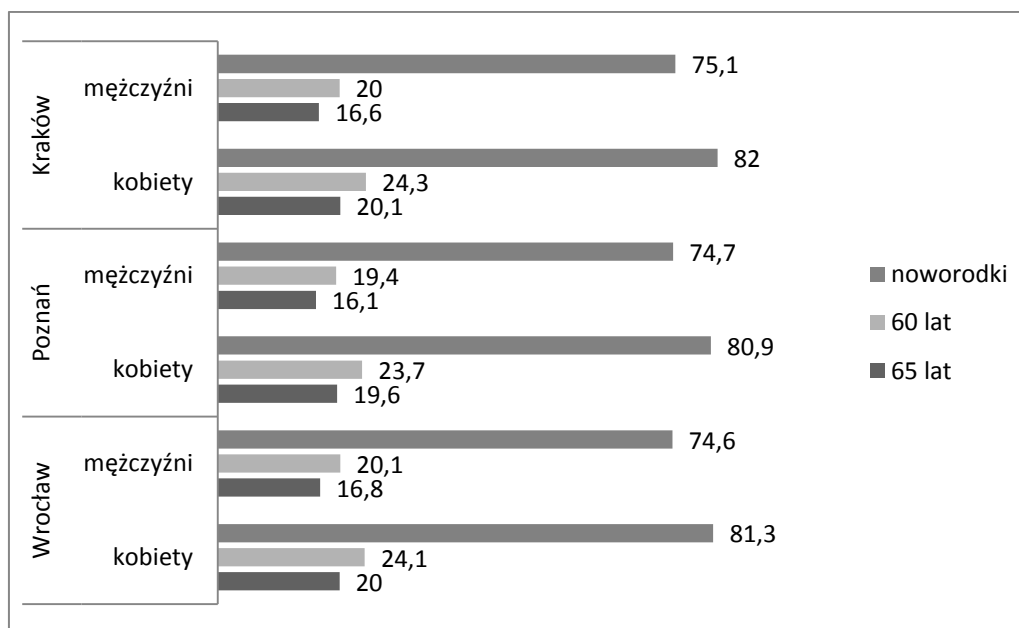
Innym bardzo istotnym wskaźnikiem, który obrazuje proces starzenia się populacji, a którego wartość systematycznie wzrasta, jest przeciętne dalsze trwanie życia. Na rysunku 14 zaprezentowano wartości tego wskaźnika dla kobiet i mężczyzn w Polsce w latach 2000 i 2012.

Rysunek 14. Przeciętne trwanie życia w Polsce dla noworodków oraz kobiet i mężczyzn w wieku 60 i 65 lat w roku 2000 i 2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, GUS, www.stat.gov.pl/bdl [18.07.2014].

Jak widać, przeciętne dalsze trwanie życia systematycznie się wydłuża. Dla kobiet urodzonych w 2012 roku wynosi 81 lat, a dla mężczyzn 72,2. W przypadku analizowanych miast w 2012 roku Kraków osiągnął najwyższe wartości przeciętnego dalszego trwania życia zarówno dla kobiet – 82 lata, jak i dla mężczyzn – 75,1. W tym miejscu warto zauważyć, że w przypadku wszystkich miast przeciętne dalsze trwanie życia osób w wieku poprodukcyjnym również było zbliżone i wynosiło dla kobiet około 24 lat, a dla mężczyzn około 16 lat. Szczegółowe dane dotyczące przeciętnego dalszego trwania życia dla kobiet i mężczyzn w Krakowie, Wrocławiu i Poznaniu w 2013 roku przedstawiono na rysunku 15. W związku z dostępnością jedynie danych dla wymienionych jednostek we wskazanych okresach z analizy wykluczono Gdańsk, dla którego dane nie były dostępne.

Rysunek 15. Przeciętne dalsze trwanie życia dla noworodków oraz kobiet i mężczyzn w wieku 60 i 65 lat w Krakowie, Poznaniu i Wrocławiu

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bank Danych Lokalnych, GUS, www.stat.gov.pl/bdl [18.07.2014].

Należy podkreślić, że przeciętne dalsze trwanie życia nie jest wskaźnikiem tak użytecznym jak wskaźnik przeciętnego trwania życia w zdrowiu, który wzbogaca wskaźnik dalszego trwania życia o wymiar jakościowy. Zawiera bowiem informację o średnim trwaniu życia bez niepełnosprawności. Zgodnie z danymi Eurostatu w Polsce w 2012 roku przeciętne dalsze trwanie życia bez niepełnosprawności wynosiło 59,2 lat dla mężczyzn i 62,9 lat dla kobiet. W przypadku mężczyzn była to wartość niższa od średniej europejskiej, która wynosiła 61,3 lat, a w przypadku kobiet była to wartość wyższa od średniej europejskiej dokładnie o rok. Warto także zwrócić uwagę, że Polska ma zdecydowanie niższe wskaźniki dalszego trwania życia w zdrowiu dla osób w wieku 65 lat. Dla kobiet jest to 7,8 lat, a dla mężczyzn 7,4 lat.

Analizując dane dla krajów europejskich, można wskazać grupę państw takich jak Norwegia, Szwecja, Islandia, Szwajcaria, gdzie zarówno kobieta, jak i mężczyzna w wieku 65 lat będzie żyć w zdrowiu przynajmniej 10 lat. Z drugiej strony znalazły się takie kraje jak Słowacja, Rumunia, Estonia, Litwa, Węgry, Łotwa, gdzie dla mężczyzn i kobiet w wieku 65 lat przeciętne trwanie życia w zdrowiu jest mniejsze niż 6,5 roku. Różnice te wynikają nie tylko z kondycji systemu opieki zdrowotnej, ale przede wszystkim ze stylu życia, którego konsekwencje odzwierciedlają się w ostatnich latach życia. Wysokie spożycie alkoholu i wyrobów tytoniowych z jednej strony,

niedbanie o kondycję fizyczną z drugiej, to jedne z głównych czynników, które wpływają na niskie wartości wskaźnika przeciętnego dalszego trwania życia w zdrowiu.

Wnioski

Proces starzenia się polskich miast jest złożony i warunkowany przez współwystępowanie różnych czynników, które przedstawiono powyżej. Prognozy demograficzne wskazują, że w ciągu najbliższych lat oblicze polskich miast będzie się zmieniać. Malejąca liczba urodzeń i ruchy migracyjne powodować będą kurczenie się miast. Z drugiej strony zmiany w sektorze zatrudnienia i rozwój infrastruktury przyczyniać się będą do rozlewania się miast. W efekcie miasto będzie stawać się środowiskiem życia, w którym osoby starsze będą stanowić coraz liczniejszą grupę mieszkańców.

Bibliografia:

- Bank Danych Lokalnych. (www.stat.gov.pl/bdl). *BDL*. Pobrano z www.stat.gov.pl/bdl
- Długosz, Z., & Kurek, S. (2005). Starzenie się ludności w Polsce na tle regionów Unii Europejskiej. *Konspekt*, (4(24)).
- GUS. (2004). *Prognoza ludności Polski na lata 2003-2030*. Pobrano z www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_prognoza_ludnosci_1_polska.xls
- GUS. (2009). *Prognoza ludności na lata 2008-2035*.
- Karczewicz, E. (2013). *Struktura wysokości emerytur i rent wypłacanych przez ZUS po waloryzacji w marcu 2013 roku*. Warszawa: GUS. Pobrano z <http://www.zus.pl/files/Struktura%20wysoko%C5%9Bci%20emerytur%20i%20rent%20wyp%C5%82acanych%20przez%20ZUS%20po%20waloryzacji%20w%20marcu%202013%20r.pdf>
- Katsarova, I. (2008). *Regiony wyludniające się: nowy paradygmat demograficzny i terytorialny. Studium*. Bruksela: Parlament Europejski. Pobrano z http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2008/408928/IPOL-REGI_ET%282008%29408928%28SUM01%29_PL.pdf

- Klimczuk, A. (2012). *Kapitał społeczny ludzi starych na przykładzie mieszkańców miasta Białystok*. Lublin: Wiedza i Edukacja.
- Kurek, S. (2008). *Typologia starzenia się ludności Polski w ujęciu przestrzennym*. Kraków: Wydawn. Nauk. Akademii Pedagogicznej.
- Sagan, I. (2013). Wykład wprowadzający. W B. Domański (Red.), *Zarządzanie rozwojem miast o zmniejszającej się liczbie mieszkańców (w kontekście perspektywy finansowej 2014 – 2020)* (s. 73–81). Warszawa: Kancelaria Senatu. Pobrano z http://senat.gov.pl/gfx/senat/userfiles/_public/k8/agenda/seminaria/2013/130301/zarzadzanie_rozw_mias.pdf
- Szukalski, P. (2009). Starzenie się ludności - wyzwanie XXI wieku. W P. Szukalski (Red.), *Przygotowanie do starości. Polacy wobec starzenia się*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Szukalski, P. (2010). Starzenie się ludności Łodzi na tle największych polskich miast od początku XX wieku. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica*, (35), 103–125.
- Wierchosławski, S. (1999). Demograficzne aspekty procesu starzenia się ludności Polski. *Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny*, (1), 19–56.
- Wolańska, W. (2013). PRZESTRZENNE ZRÓŻNICOWANIE STARZENIA SIĘ LUDNOŚCI POLSKI W LATACH 1995 -2035. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Oeconomica*, (291), 249–263.
- Zgierska, A. (2014). *Aktywność ekonomiczna ludności Polski w I kwartale 2013 roku*. Warszawa: GUS.